

РАННІЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ КАСІЯНА

У статті йдеться про мистецькі студії Василя Касіяна в Празі, про принципи навчання в академії мистецтв. Розглядаються композиційні особливості, соціальні мотиви, етнографічні елементи в ранній графіці художника.

Ключові слова: Василь Касіян, мистецтво, освіта, графіка.

Відомий український художник-графік Василь Ілліч Касіян народився 1 січня 1896 р. у селянській сім'ї в с. Микулинці на Покутті. Змалку виявляв здібності до малювання. Навчаючись в початковій, а згодом у реальній школі у Снятині старанно копіював малюнки, репродукції. Мріяв стати художником.

У 1915 р. був мобілізований до австро-угорської армії. Протягом п'ятирічного перебування на фронті, був у бойових походах, його шляхи пролягали всією Центральною Європою. Був у таборі військовополонених. Але у будь-яких умовах – малював. Він ніколи не розлучався з альбомами, малював на клаптиках паперу начерки, етюди. Намагався зображати бойові епізоди, сцени з життя військовополонених.

МИСТЕЦЬКІ СТУДІЇ В. КАСІЯНА У ПРАЗІ.

У 1920 р. Василь Касіян дістався до Праги і вступив до Академії образотворчих мистецтв. Два роки він навчався рисунку і живопису в загальних класах Академії під керівництвом Йозефа Лоукоти, Благо Буковаца та Якуба Обровського.

Отримавши добрі оцінки з фахових та теоретичних дисциплін, молодий художник наважився звернутися до професора Макса Швабінського (1873-1962), у той час ректора Академії, з проханням прийняти його до «Спеціальної майстерні графічних мистецтв і живопису». Потрапивши в мистецьку атмосферу майстерні, що нагадувала лабораторію алхіміка, працелюбивий Василь з настирливістю і захопленням вивчає граверство. Професор своїм прикладом, з великим артистизмом заохочував своїх учнів до роботи над грав'юрою. Великої старанності він вимагав при тональному штрихуванні, зосередивши увагу на композиції штрихів, їх економії, рівновазі і ритмі. Окрім досконалого оволодіння технікою грав'юри, Швабінський націлював своїх учнів уважніше придивлятися до життя і побуту людей, робити замальовки з натури і по пам'яті. Макс Швабінський вчився офорту і грав'юрі на дереві у досвіченого ксилографа і офортиста Едеарда Карла, захоплювався графічними роботами Меллана, Паннемакера, Пізана, Павлова, Кубіна, а також Егера, Лівенса, які робили грав'юри з творів видатних художників.

У майстерні Швабінського Василя Касіяна захопила техніка грав'юри на дереві. Однак, цікаво, що сам професор прийомів роботи в цій графічній техніці не показував. Студенти самотужки вивчали цю техніку по творах професора,

дивуючись майстерності вчителя. В майстерні одночасно працювали всі студенти – від першого до четвертого року навчання. Як правило, на навчання в майстерні відводилось три роки, але для тих, хто отримував на академічних виставках щорічно перші премії, дозволялося додавати ще один – четвертий рік. Так, до речі, було з Василем Касіяном. Саме старші за роком навчання студенти, а не вчитель, показували прийоми роботи над грав'юрою, вони ж були водночас і першими строгими критиками творів. Касіян згадує студента Еммануеля Фрінта, який одним з перших показав як робити грав'юру на дереві [1; 10]. Професор приходив до своїх студентів лише раз на тиждень, у п'ятницю і перебував в майстерні не більше трьох годин.

Разом із друзями по майстерні В.Касіян відвідував у Карловому університеті лекції з історії мистецтв професорів К.Хітіля, А.Матейчека, з яких дізнався, що українська грав'юра XVI – XVIII ст., не поступалася кращим зразкам світового графічного мистецтва. Часто заходив молодий художник до бібліотеки, вивчаючи репродукції, студіюючи різноманітні видання по граверству.

Під час мистецьких студій у Празі, Василь Касіян виконав низку робіт, які за рівнем мистецького виконання перевершують більшість творів наступних років. Серед них твори «Селянка з Покуття», «Перепочинок», «Маланка», «Три покоління», «Автопортрет», «Портрет Тараса Шевченка», портрети П.Шеремети, П.Тичини, студентки М.В., ілюстрації до новели В.Стефаніка «Кленове листя» та ін.

Останньою з грав'юр Касіяна, виконаних у Празі в 1926 р., була композиція «Страйк», одна з найбільших за розмірами. Перебування Василя Касіяна у Празі підсумовувало видання альбому з семи естампів, виконаних в техніці грав'юри на міді, офорті та меццо-тинто під назвою «На заході», що завершувався композицією «Страйк». На Україні цей альбом вийшов з передмовою мистецького критика Михайла Зубаря українською та німецькою мовами у Харкові у 1931 р.

СОЦІАЛЬНІ МОТИВИ В РАННІЙ ГРАФІЦІ ВАСИЛЯ КАСІЯНА.

Прага, де вчився Василь Касіян, у той час була містом з характерно вираженими соціальними проблемами. Явними були соціальні протиріччя, з проявами одвічного людського протиставлення багатства і бідності, добра і зла, радості і смутку. Щодня йдучи на навчання та до дому, Василеві зустрічалися люди, котрих відносили до розряду люмпену – безробітні, злидарі, жебраки, робітники під час короткого перепочинку від важкої роботи. Його вражали їх очі, котрі дивилися кудись у себе. В парку просили милостиню інваліди, сліпі, бездомні. Люди спали в підвалах, на вокзалах, просто неба. Крайню злиденність бачив Касіян на окраїнах Праги, особливо неподалік руїн бувшого цементного заводу в Браніку. Ці люди, їх доля надзвичайно хвилювали вразливу душу молодого художника.

Василь Касіян зі старанням літописця робить замальовки цих скривджених долею людей у своєму блокноті. Згодом персонажі його начерків стали головними героями глибоко психологічних гуманістичних композицій,

які в першу чергу характеризуються присутністю того, що іменують категорією «художній образ». Частина цих замальовок була виконана в техніці грав'юри на міді, в літографіях, в грав'юрі на дереві.

«Повертаючись ввечері до дому, – згадує художник, – я бачив з мосту на чорному фоні ріки Влтави світлу фігуру жебрачки з голодною дитиною, що просить хліба в матері. Все це так виглядало як готова фігура на дереві» [1; 11]. Так з'явилася композиція «Жебрачка з дитиною» (1925 р.). У творах «Чорноробочий» (1924 р.), «Робітники на заході. Перепочинок» (1926 р.), «Вуглярі» (1926 р.), Василеві Касіянові вдалося створити проникливі образи скалічених життям людей, покидьків суспільства, соціальне дно. Виснажені, знесилені, спрацьовані руки; втомлені обличчя страждених людей моделюють професійні різкі рвані штрихи штихеля Касіяна. У кожній з цих композицій молодий художник не обмежує себе лише портретуванням знедолених. Для глибшого розкриття мистецького образу, Касіян активно використовує другий план, який одночасно є тлом і продовженням розповіді художника про долю того, чи іншого персонажа.

Немов спалааами тьмяного світла, майстерно моделює Василь Касіян постаті інвалідів у композиції «Жебраки» (1926 р.). Цікаве композиційне вирішення використав Касіян у творах «Бездомні», «Безробітні» (1925 р.). Багатофігурні композиції цих та інших творів є передвісниками хвилі соціальних вибухів, що прокотилися Європою у 20-30-х рр. ХХ ст. З особливою силою соціальні мотиви в ранній графіці Василя Касіяна звучать в ілюстраціях до новели Василя Стефаника «Кленове листя» (1926 р.), зокрема у творах «Христина», «Хвора мати», «Мати вмирає». Як продовження соціальної теми у творчості художника з'являються твори з серії «Жертви інтервенції» (1927 р.), ілюстрації до літературних творів А.Головка, М.Коцюбинського, І.Франка, Т.Шевченка

КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІЧНИХ ТВОРІВ В. КАСІЯНА.

Композиційне мислення художника, яке у великій мірі визначило його творчість, формувалося у класах Академії мистецтв, під керівництвом досвічених викладачів рисунку, живопису у загальних класах Академії. Касіянові доводилося виконувати цілий ряд навчальних академічних завдань, які згодом лягли в основу його графічних творів. Академічні постановки портрету, півфігури з руками були композиційною базою для виконання цілого ряду творчих портретів, виконаних ним як під час навчання в Академії, так і майбутні непрості роки творчої долі.

Серед інших, композиційною довершеністю відзначаються «Автопортрет» (1923 р.), портрети І.Франка (1926 р.), В.Стефаника (1926 р.), П.Тичини (1927 р.), І.Бродського (1934 р.), Данте Альг'єрі (1954 р.), М.Кропивницького (1965 р.) та ін. Твір «Карпатська мати» (1924 р.), засвідчує, що В.Касіян, як художник, окрім того що добре вміє компоувати фігуру в форматі, знайомий також з іконографією, хоч далі поверхового знайомства, в силу відомих обставин, не пішов. Гортаючи давні українські стародруки, видання про граверство тощо, Василь Касіян прагне осмислити композиційні

особливості давньої української грав'юри. Так, композиція «Три покоління» (1923 р.) наслідує оригінальний композиційний прийом, якими користувалися українські гравери XVII ст., зокрема монограмісти Т.П., Т.Т. та ін., коли в одному форматі композиції співіснували окремі сюжети з певною послідовністю прочитання кожного, але об'єднані однією ідеєю. У цій грав'юрі В.Касіяна, немов у триптиху відображено життя покутської родин – від дитинства, через зрілість, до осені життя – старості.

Значний вплив на композиційні вирішення графічних творів Касіяна мала творчість Тараса Шевченка. Деякі графічні композиції Касіяна, а особливо автопортрети (1931, 1956 рр.), портрет Г.Косинки (1962 р.), Шевченкіана В.Касіяна, та ін. твори, виконані безпосередньо під враженням від творчості Шевченка-художника.

Василеві Касіяну вдавалося виконувати високопрофесійні графічні твори значною мірою через добре композиційне чуття. Для графічних композицій художника характерне гармонійне співвідношення чорного і білого на форматі, відчуття у композиції штриха, ритму, вишукане включення до композиції антуражу, шрифту, кольору. Композиція, як засіб образотворення, поряд з оригінальною і неповторною манерою виконання, дає можливість і сьогодні говорити про графіку Василя Касіяна, як про цікаве і своєрідне явище в образотворчому мистецтві України.

ЕТНОГРАФІЧНІ ЕЛЕМЕНТИ В ГРАФІЦІ В. КАСІЯНА.

У творчому доробкові Василя Касіяна є цілий ряд творів, де художник використовує елементи етнографії – обрядові дійства, сцени народного побуту, предмети народного декоративно-ужиткового мистецтва, український народний одяг тощо. Ці елементи гармонійно влітаються у мережива штрихів Касіянових дереворитів, офортів, рисунків.

Зростаючи в оточенні народного мистецтва Покуття, художник через усе своє життя проніс любов до нього. «Я народився в кінці минулого віку, – згадував В.Касіян, – коли на землях нашого Покуття ще зберігалися народні звичаї від найдавніших часів. Дитиною і підлітком наслухався багато старовинних пісень, повір'їв, веснянок, колядок, бачив давні, дуже давні ігри і танці – усе, що належить до скарбів духовної, самобутньої творчості народу, і з цього чистого джерела пив усе своє життя».

Ілюстрацією цих слів може бути композиція художника «Веснянка» (1921 р.), виконана тушшю, пером та сепією, де зображено давній український обряд зустрічі весни. Усі веснянкові свята та обряди були дівочими, тому в центрі композиції хоровод дівчат, які на подвір'ї церкви виконують символічні обрядові дійства, співаючи веснянки. Вродливі покутянки вбрані у вишукані народні строї. Художник у цьому творі немов демонструє красу народного одягу, показуючи його то збоку, то спереду, то ззаду.

У деревориті «Маланка» (1926 р.) Василь Касіян відтворив дійство, котре відбувається в день св.Меланії, напередодні нового року, коли ввечері селом ходять гурти веселих щедрівників. В цій графічній композиції художником використана уся палітра етнографічних елементів: саме дійство, багатий на

деталі одяг щедрівників, череса, постолі, топірці, музичні народні інструменти, тобто все, без чого не могла б обійтися «Маланка» на Покутті. Тому цей твір так достовірно випромінює настрій свята, бо очевидно, Василеві й самому не раз доводилося приймати участь у «Маланці».

З особливою любов'ю використовує В.Касіян у своїх творах народний одяг. Серед них вже згадані «Три покоління», «Карпатська мати», а також «Селянка з Покуття» (1925 р.), «Гуцул» (1925 р.) та ін., причому одяг у персонажів цих творів відтворений з глибоким знанням етнографічних регіональних особливостей народних строїв, з властивими їм характерними принципами декорування, орнаментики тощо.

Цілий ряд портретів виконано Касіяном з використанням елементів народного одягу. Портрети І.Франка, М.Кропивницького, М.Рильського, а особливо в олівцевому портреті матері художника. До речі, сам Василь Ілліч завжди носив вишивану сорочку, яка була йому впродовж життя оберегом. Народний одяг домінує у плакатах Касіяна «В бій слов'яни» та «Україна вільна», виконаних відповідно в 1942 та 1944 рр.

Прекрасне знання українських вірувань, обрядовості, костюму демонструє Василь Касіян в ілюстраціях до творів М.Гоголя «Не витанцювується», «Пропала грамота» (1929 р.), а також в ілюстраціях до творів А.Головка, А.Тесленка, М.Коцюбинського, І.Франка, В.Стефаніка, Л.Первомайського та ін. З особливою силою етнографічні елементи допомагають творити образ в Шевченкіані Василя Касіяна.

Література:

1. Гравюри Василя Касіяна. – М., 1968.
2. Василь Касіян./ Альбом. Авт. упор. Г.Портнов. – К., 1962.